

Ideea de Europa între Donald Trump și Vladimir Putin

(The idea of Europe between Donald Trump and Vladimir Putin)

Giuseppe CASCIONE

Traducere realizată de Sabin DRĂGULIN

Abstract: *The author analyzes the impact that the recent political event of Brexit and the Donald Trump election in the United States have had on the idea of Europe and on the image that citizens have about Europe.*

Keywords: *Europe, Brexit, Grexit, V. Putin, D. Trump.*

Proiectul european, iar asta se vede de către fiecare dintre noi, trece printr-un proces de uzură accentuată. Elementele acestei uzuri sunt destul de clare. În primul rând, fundalul critic pe care jucătorii europeni sunt obligați să se lupte este acela al crizei economice globale, care acum depășește cu mult starea pe care a cunoscut-o la momentul declanșării sale – celebra *prime rate* din SUA – să se îndrepte către un compromis ce privește nu doar stabilitatea financiară, ci, în acest moment, întregul sistem economic și productiv european. Aceste elemente ale compromisului s-au observat cu claritate în eforturile ce au însoțit chestiunea Grexit-ului. Criza datoriilor din Grecia și încercările făcute până în prezent, în atenuarea efectului acesteia asupra stabilității financiare și economice din țările UE, au devenit un test de turnesol a

tensiunilor care stau la baza diferitelor sisteme economice care coexistă în Europa, chiar dacă acest aspect nu a fost niciodată adus în discuție.

Jocul dintre protagoniștii poveștii, adică, așa-numita Troică (BCE, FMI și Comisia Europeană), guvernul elen și guvernele țărilor creditoare ale Atenei (înainte de toate Germania) a dezvăluit în cele din urmă o realitate pe care puțini analiști au evidențiat-o până în prezent, în toată cruzimea sa, și anume că marile state ale UE se află în concurență între ele să impună la nivel european interesele grupurilor de presiune naționale. Chestiunea nu este banală, deoarece ea a dezvăluit inconsistența proiectului european de până acum și i-a pus pe membrii fondatori în fața unei alternative categorice: reducerea drastică a

perspectivelor de dezvoltare a proiectului sau trecerea către faza de unificare politică.

Acesta este momentul în care este pus sub semnul întrebării rolul de lider al Germaniei, care deși până în prezent nu a fost recunoscut de toți a fost acceptat de către partenerii europeni. Politica de austeritate dorită, în ultimii ani, de către Merkel și *Grosse koalition* de la Berlin începe, în contextul crizei economice mondiale actuale, să se demonstreze a fi ineficientă pentru îmbunătățirea condițiilor de viață ale popoarelor Europei și, prin urmare, ar putea avea ca rezultat o nemulțumire populară ce poate avea consecințe în raport cu proiectul de unificare.

Lovitura finală adusă proiectului european și ideii de Europa, care stă la baza întregii construcții, a fost realizată de așa-numitul Brexit. După cum știm, Marea Britanie a mers recent la urne, chemată să se pronunțe prin referendum despre o întrebare cu privire la rămânerea în UE: *leave or remain*. Pe 23 iunie 2016, cetățenii britanici au fost în favoarea ieșirii din UE, chiar dacă cu o majoritate destul de mică (51,9%), dar suficientă pentru a face să se prăbușească guvernul Cameron, pe care de altfel îl presase să înceapă negocierile de ieșire din UE. Dincolo de considerații, deși sunt importante, pe care analiștii le-au făcut, cu privire la impactul real al acestui abandon al proiectului de către britanici și al efectelor pe care le-ar putea avea, rămâne ce a determinat, în mod incontestabil, o

schimbare a perspectivei în care europenii de azi se uită Europa.

Deci: care a fost impactul acestor elemente asupra ideii de Europa?

Dacă suntem de acord cu Gramsci, dar și cu cei care în zilele noastre i-au preluat categoriile, de exemplu Ernesto Laclau și Chantal Mouffe,¹ trebuie să admitem că, și pe acest teren al formării imaginii cetățenilor europeni, ceea ce contează este tocmai alcătuirea unei imagini hegemonice care condiționează și în același timp primește un feedback de fortificare ce provine din procesul de unificare europeană. Până acum, ideea de Europă care s-a stratificat în mod hegemonic, după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial și până astăzi, a avut anumite caracteristici.

În primul rând, caracterul de *progresivitate*. Orice reflecție asupra subiectului, de fapt, prevedea, ca să spunem așa, o evaluare diacronică a beneficiilor pe care procesul de unificare l-a prezentat. Într-adevăr, modul de a judeca acest proces a fost întotdeauna aceea de a încerca să sporească atractivitatea proiectului, argumentând existența unor mici îmbunătățiri, dar constante a standardului de trai al europenilor. Dublul avantaj al acestui proces părea să fie că, pe de o parte, fragmentarea proiectului făcea să fie mai ușor de gestionat, iar pe de altă parte a dat europenilor ideea unei mișcări constante a proiectului, care îi făcea

protagoniștii unei serii nesfârșite de mici victorii, ceea ce conducea, chiar și în ochii celor mai pragmatici, la un fenomen sustenabil.

În al doilea rând, caracterul *pro-cesualității*. Acesta este unul dintre elementele cele mai caracteristice ale construcției europene, care este propriul sine eliberat de un proiect clar, și care tinde spre un rezultat preconizat (sau cel puțin previzibil). La întrebările de tipul: Unde mergem?, care este scopul final al acestui proces?, care este forma instituțională a ceea ce noi construim?, care este forma politică?, la toate acestea se răspundea întotdeauna că noutatea întregului proiect este caracterizat tocmai prin faptul că este un *work in progress*, față de care, este adevărat că nu se cunoaște sfârșitul, dar tocmai această incertitudine îl făcea să fie adaptabil la mutabilitatea cadrului politico - economic, care este adevărata figură a post-modernității.

În al treilea rând, caracterul de *inevitabil*. Europa pare a fi o „comunitate de destin”, iar proiectul european, prin urmare, nu este altceva decât împlinirea acestui destin deja scris. Pe scurt, UE este produsul final a cel puțin o jumătate de mileniu din chinurile facerii statului naționalist european, fiind în același timp depășirea hobbes-ianului *bellum omnium contra omnes* și noua temelie a spiritului civilizației europene. Ca urmare, împlinirea acestui destin nu este la dispoziția noastră, cetățenii Europei putând doar să îl pună în aplicare.

În cele din urmă, dar într-o corelație foarte strânsă cu primele trei, caracterul de *irreversibilitate*. Până în prezent, proiectul european a fost interpretat, în imaginarul colectiv european, ca o călătorie în care am trecut de punctul fără întoarcere. De fapt, de fiecare dată când a fost pusă sub semnul întrebării, capacitatea de a opri această călătorie (Grexit, Brexit, Nexit) s-a răspuns că dezavantajele ar fi infinit superioare celor câtorva avantaje care ar putea apărea, în scopul de a sublinia faptul că, în cazul de regres, acesta va expune orice ex-partener la o abateră fatală, în timp ce menținerea drumului ar fi fost răsplătită cu siguranță, din moment ce finalul acestuia apărea mult mai apropiat decât punctul de plecare. Această obiecție a avut, cel puțin în parte, efectul înăbușirii încercării de a inversa cursul politicilor europene, chiar și atunci când începeau să fie puse în practică. Acceptarea Europei, așa cum este, a apărut să fie întotdeauna cea mai bună soluție, pentru că orice schimbare care ar fi putut avea un risc fatal de ieșire (a se vedea Memorandumul troicii în povestea greacă). Brexit a demonstrat, dimpotrivă, că o ieșire este posibilă, fezabilă și chiar pusă în practică. Din acest punct de vedere, impactul asupra imaginarii populare europene pare să fi fost foarte mare, cu toate riscurile pe care le implică, în principal, acela cu privire la consolidarea în continuare a populismului eurosceptic, care este deja puternic în diferite țări.

Ne mai rămâne să introducem încă un alt element legat de ideea contemporană asupra Europei. Așa cum susține Federico Chabod,² ideea Europei are o fundație în esență polemică. Acest lucru înseamnă că, în loc să se identifice în mod pozitiv, Europa se imaginează plecând de la ceea ce nu este, adică, de la diferențierea a ceea ce nu îi aparține din punct de vedere cultural: „Barbaria”. Nu întâmplător, ideea de Europă dobândește o proprie importanță în perioada clasică grecească începând cu războaiele persane, războaiele care suprapun conceptele de inamic, barbar, extra-europeanul, până la suprapunerea perfectă.

Teza lui Chabod, prin urmare, consta în faptul că marea moașă a Europei este tocmai războiul. În război, popoarele din Europa abandonează tensiunile interne legate de diversitățile istorice, culturale și politice, și acced la un orizont comun în care asemănările predomină. Nu întâmplător, în iconografia politică, Europa apare începând din secolul al XVI-lea, reprezentată întotdeauna ca o femeie, în prezența căreia statele naționale renunță la armele lor și sunt de acord să facă pace. Dar pacea internă este întotdeauna legată de apărarea frontierelor comune.

Pe această bază, trebuie să facem un pas înainte și să considerăm că cei trei factori prezentați anterior ar putea conduce la un nou impuls dat ideii europene în viitorul apropiat, tocmai în baza unei readaptări a naturii sale polemice originare.

Creșterea de fluxuri migratorii, care provin cu precădere din sud-

estul bazinului mediteranean a condus la apariția unei noi frontiere europene. De facto, Mediterana, care în istorie, așa cum susțin Franco Cassano³ și Predrag Matvejevic⁴ a avut rolul de graniță naturală sau de mediator între culturii, a trebuit să se transforme (pentru moment) într-un „zid” în raport cu undele migratorii determinate de sărăcie și războaie.

În pofida poziționărilor diferite și contradictorii avute de statele-națiune europene, tendința de a limita și îngrădi fenomenele migratorii este din ce în ce mai difuză și acționează ca un fel de element constant al scenariilor politice europene de la Stockholm la Atena. Acesta este unul dintre aspectele la care am făcut aluzie atunci când am vorbit despre identitatea polemică: noua frontieră de sud-est a dezvoltat o serie de reguli și practici împărtășite de majoritatea țărilor UE, cu scopul de a adopta „contramăsuri” în fața fluxurilor migratorii, în același mod care s-ar fi articulat orice organism politic al oricărei federații de state în fața unei invazii militare.

În afară de frontul care s-a deschis în sud-est s-a deschis între timp și un alt front, la est, care rezultă din opoziția, care de multe ori a fost de război între UE și Rusia. Dincolo de criza din Ucraina care a culminat între 2013-2014, tensiunea dintre Rusia și UE era deja prezentă în scenariul continental. Pe de altă parte, în decursul timpului a fost pusă în discuție în mod repetat, posibilitatea de a se extinde, cel puțin cultural, ideea Europei, chiar

și în Rusia, mergându-se până la Urali. Desigur, la nivel politic, există preocupări puternice în fața definirii Rusiei lui Putin ca fiind o adevărată democrație: deși formal a împrumutat principalele instituții, în substanță apare ca fiind mai mult o oligarhie foarte îngustă, în care „autocrația sovietică a găsit o nouă viață, într-o clasă de super-bogați, magnați pentru a perpetua și continua să dețină întreaga putere, politică, socială și economică.

În cadrul acestui scenariu, care este și așa destul de complicat, a apărut un fapt nou, adică alegerea lui Donald Trump în funcția de Președinte al Stateor Unite ale Americii. Încă din primele momente, noul președinte a readus în discuție raportul transatlantic dintre SUA și Uniunea Europeană. Departe de a fi pe aceeași lungime de undă cu cea europeană, politica americană pare, dimpotrivă, în căutarea unei confruntări. Într-un anumit sens se observă o majoră desconsiderare a temelor migrației, a structurilor economice, a resurselor de petrol, a intervențiilor militare la nivel internațional, a relaxării modului în care principiile de bază ale democrației sunt tratate, pe de altă parte există sentimentul unei apropieri, al unui feeling între diplomația americană și rusă pentru remodelarea sferelor globale de influență, care pare să facă aluzie la un fel de încercuire premeditată realizată de cele două superputeri în ceea ce privește Europa. Dar este, probabil, încă prea devreme pentru a specula chiar și

asupra unor posibile evoluții în această direcție.

Ce înseamnă acest sentiment raportată la ideea Europeană?

Aparent, Europa este slabă, atât în interiorul cât și în afara granițelor sale. Ele sunt poroase și permeabile la exterior – ceea ce produce probleme de securitate internă – și ciudat de rigide în ceea ce privește diferențele politice și culturale în interior. Probabil, așa cum am observat deja, proiectul european nu a fost niciodată atât de slab de la al doilea război mondial încoace și ideea Europei unite nu a fost niciodată atât de fragmentată și instabilă. Deci, există un element, în raport cu scenariul internațional descris mai sus care ne poate face să întrezărim o cale de ieșire?

Ne întoarcem la fundamentul polemic a ideii de Europa

Se poate vedea situația actuală în două moduri. Primul este de obicei unul clasic, adică, continuarea unui tip de auto-denigrare din partea europenilor și să lăse ca tot ceea ce a fost construit, în bine sau în rău, să fie demolat piatră cu piatră. Desigur, trebuie să știți că această atitudine va produce în mod inevitabil, anumite consecințe, cum ar fi: fie consolidarea populismului de dreapta de tip naționalist și de extremă sau perseverența în promovarea strategiilor Ordo liberale, care s-ar face și

mai evanescentă relația dintre elite și populația Europei, sau o regresie a stângii europene liberale, ceea ce pune în pericol, de exemplu, așa cum arată Stefano Petrucciani,⁵ democrația însăși.

Alternativa este de a profita de situația actuală, adică de a se re-consolida la nivel intern, care va urmări în mod inevitabil oprirea interferențelor puterile străine în procesul de unificare a UE, pentru a găsi rădăcinile reale care au produs proiectul european. Acest proces se poate realiza, în primul rând, prin edificarea statului social, a cărui dezmembrare progresivă a erodat

conceptul de democrație europeană, așa cum a afirmat Geminello Preterossi;⁶ în al doilea rând, prin revendicarea unei civilizații a dreptului, care să stea în continuare la baza viziunii europene, a relației dintre individ și stat; în cele din urmă, rezistența comună împotriva forțelor care au acum un interes legitim în destabilizarea politică și economia a societății europene, aceste forțe – Trump în SUA sau Rusia lui Putin – care vizează subminarea UE pentru a urmări scopuri regresive la nivel internațional. Răspunsul la această dilemă sper că ar trebui să vină aproape spontan.

Note

- ¹ C. Mouffe, *Sul politico. Democrazia e rappresentazione dei conflitti*, Bruno Mondadori, Milano, 2007; E. Laclau, C. Mouffe, *Egenomia e strategia socialista. Verso una politica democratica radicale*, Il nuovo Melangolo, Genova, 2011.
- ² Federico Chabod, *Storia dell'idea di Europa*, Laterza, Bari, 1995.
- ³ Franco Cassano, *Mal di Levante*, Laterza, Bari, 1997.
- ⁴ P. Matvejevic, *Mondo «ex» e tempo del dopo. Identità, ideologie, nazioni dell'una e dell'altra Europa*, Garzanti, Milano, 2006; *Idem.*, *Sulle identità dell'Europa*, Magma, Milano, 1995.
- ⁵ S. Petrucciani, *Democrazia*, Einaudi, Torino, 2014.
- ⁶ G. Preterossi, *Ciò che resta della democrazia*, Laterza, Roma-Bari, 2015.

Bibliografie

- CASSANO, Franco, *Il Pensiero meridiano*, Laterza, Roma-Bari, 1996.
 Idem, *Mal di Levante*, Bari, Laterza, 1997.
 CHABOD, Federico, *Storia dell'idea di Europa*, Laterza, Bari, 1995.
 LACLAU, Ernesto, MOUFFE, Chantal, *Egenomia e strategia socialista. Verso una politica democratica radicale*, Il nuovo Melangolo, Genova, 2011.
 MATVEJEVIC, Predrag, *Mondo «ex» e tempo del dopo. Identità, ideologie,*

- nazioni dell'una e dell'altra Europa*, Garzanti, Milano, 2006.
- MOUFFE, Chantal, *Sul politico. Democrazia e rappresentazione dei conflitti*, Bruni Mondadori, Milano, 2007.
- PETRUCCIANI, Stefano, *Democrazia*, Torino, Einaudi, 2014.
- PRETEROSSSI, Gemello, *Ciò che resta della democrazia*, Laterza, Roma-Bari, 2015.